

Európske súčasné pohanstvo ako jedna z foriem alternatívnej spirituality

Adriana Švajdová

Abstrakt

Kulturológia je veda o kultúre skúmajúca kultúru komplexne na úrovni generickej kultúry, sociokultúrnych systémov a osobnostnej kultúry. Všetky tri úrovne sa konfrontujú so súčasťou sociokultúrnou, multikultúrnou realitou a sú ovplyvnené postmodernou dobou a globalizačnými tendenciami. Kultúrny systém, ako základ každej kultúry je dynamický, ovplyvnený vonkajšími a vnútornými zmenami, vďaka čomu je potrebné mu venovať vedeckú pozornosť. Je jedným z faktorov, ktoré determinujú správanie spoločnosti a jednotlivcov. Jeho dôležitou súčasťou sú subkultúry, kontrakultúry a alternatívne formy spiritualít a religiozity, ktoré sú reakciou na celospoločenské zmeny, krízy, impulzy a sú priamo dôsledkom aktuálneho stavu kultúrneho systému. Cieľom príspevku je prostredníctvom príkladu súčasných európskych pohanských hnutí poukázať na potrebu kulturológického výskumu v oblasti alternatívnej spirituality, ako aj v oblasti subkultúr a kontrakultúr, ktoré tieto tendencie reprezentujú.

Kľúčové slová

Európske súčasné pohanstvo, rekonštrukcionistické pohanstvo, eklektické pohanstvo.

Úvod

Kulturológia sa zaoberá širokým spektrom kultúrno-spoločenských problémov. Ako vedný a akademický odbor je pre spoločnosť naďalej vysoko aktuálna a potrebná, pretože spoločnosť a kultúry sa stretávajú s novodobými problémami, ktoré predchádzajúce generácie nepoznali. Nachádzame sa v postmodernej dobe, v globalizovanom svete, plného internetu, masmédií, technických vymožeností, rôznorodých štýlov, ideí, religiozít, národov, etník. Spoločnosť sa stretáva s novými javmi, fenoménmi a problémami. Jedným zo základných výskumných oblastí kulturológov je výskum kultúrneho vývoja, ktorý je ovplyvnený mnohopočetnými paralelne prebiehajúcimi kultúrnymi procesmi, rôznymi krízami (napríklad ekonomické, pandemické, ekologické¹ a už spomínanými silnejúcimi globalizačnými tendenciami). V súčasnosti, v dobe postmodernej, keď sa svet spája a globalizuje, je spoločnosť konfrontovaná vlastnou tradičnou kultúrou, kultúrnou pluralitou a diverzitou a vlastnou identitou jedinca

¹ GAŽOVÁ, V.: *Úvod do kulturológie*, 2009, s.72.

Ako naznačuje kulturologička Kristína Jakubovská, kultúrny systém nie je statický a uzavretý. Naopak, disponuje dostredivými a odstredivými silami, vďaka ktorým je kultúrny systém dynamický.² Vďaka tomu je schopný neustále reagovať na vonkajšie podnety. Pod vplyvom globálnych, celospoločenských zmien a impulzov dochádza k rôznym reakciám zo strany jednotlivých kultúr a jednotlivcov. Čelíme neustálemu kontaktu s kultúrnou pluralitou a kultúrnou diverzitou. Tento celospoločenský jav vplýva na kultúrnu identitu a identitu jednotlivcov. Okrem pôvodných a tradovaných hodnôt, noriem a vzorcov, má jednotlivec na výber nespočetné množstvo iných vzorov, relígií, tradícií a i. V procese individualizácie spoločností, ktorú so sebou priniesla postmoderna, si jednotlivec vytvára vlastnú identitu, ktorú konfrontuje s kolektívnou identitou. V tomto jave sa kolektívna identita transformuje. Opačným javom, ku ktorému dochádza, je revitalizácia vlastných kultúrnych tradícií, noriem, vzorcov a spirituálnych praktík.

Skúmanie a neustále reflektovanie kultúrneho systému je naďalej aktuálne a dôležité ako pre celú spoločnosť, tak pre jednotlivcov, nakoľko je jedným z faktorov determinujúcich ich pohľad na svet, ich svetonázor a ich správanie. Práve z toho dôvodu je dôležité mu venovať neustálu pozornosť. Súčasťou kultúrneho systému sú majorita aj minority, národ a etniká, či mnohopočetné subkultúry a kontrakultúry vrátane skupín vychádzajúcich z alternatívnej spirituality. Reagujú na súčasné celospoločenské zmeny, krízy a priamo poukazujú na stav kultúrneho systému. Ako príklad použijeme súčasné európske pohanské hnutia.

Pojmoslovie

Pojmoslovie tohto aktuálneho fenoménu je často nejednotné. Najbežnejšie označenia, s ktorými sa môžete stretnúť, sú „*Modern paganism*“ (moderné pohanstvo)³, „*Contemporary paganism*“ (súčasný pohanstvo)⁴, alebo s označeniami konkrétneho prúdu ako napríklad „*etnické pohanstvo*“⁵, či „*prírodné náboženstvo*“⁶. Ako už bolo spomenuté, niektoré označenia ako rodná viera alebo zelené náboženstvo sú zaužívané pre konkrétny prúd súčasného pohanstva (nielen európskeho) a z toho dôvodu, ich na súhrnné označenie celej skupiny nebudeme používať.

Samotní súčasní pohanovia preferujú používanie označení konkrétneho prúdu, alebo lokálneho učenia, ktorého sú súčasťou napríklad Druidi, Rodnoverci⁷, alebo Wicca. V radoch samotných súčasných pohanov (nielen európskych) sú prítomné rozpory v súhrnnom označení všetkých prúdov a hnutí súčasných pohanov (európskych aj neeurópskych). Niektorí považujú používanie pojmu pohan za hanlivé, pretože pochádza z dôb christianizácie.⁸ Naopak, niektoré komunity preferujú označovanie pohan práve z toho dôvodu a ich používaním vyjadrujú protest voči

² JAKUBOVSKÁ, K.: *Od multikultúrnosti a internacionalizácie k revitalizácii tradícií*, 2017, s.113.

³ STRMISKA, M.: *Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives*, 2005, s.1.

⁴ HARVEY, G.: *Contemporary Paganism: Religions of the Earth from Druids and Witches to Heathens and Ecofeminists*, 2011, s. 1.

⁵ POVEDÁK, I. – HUBBENS, A.: *Competitive Pasts. Ethno-paganism as a Placebo-effect for Identity Reconstruction Processes in Hungary and Romania*, 2014, s. 133.

⁶ CROWLEY, V.: *Wicca as Nature Religion* in Pearson et al (eds.), *Nature Religion Today*, 1998, s.170.

⁷ Rodná viera je súhrnné označenie prúdov súčasných etnických pohanov. Pod rodnú vieru patria napríklad Slovania, Vikingovia a podobne.

⁸ STRMISKA, M.: *Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives*, 2005, s. 6.

dominantnej kultúre.⁹ Iné skupiny nesúhlasia s predponou novo-, nakoľko nekorešponduje s ich predstavou rodnej, starej viery, ktorú sa snažia revitalizovať. Pôvod svojej viery a obradov obhajujú ako starodávny, vychádzajúci z európskych predkresťanských etnických praktík; objektívne je však možné povedať, že mnohé z praktík súčasných pohanov sú dotvorené, niekedy až úplne vyfabulované.

Z toho dôvodu na ich súhrnné označenie nebudeme používať predponu novo- a v rámci konkrétnych prúdov budeme používať označenia konkrétneho prúdu. Na súhrnné označenie celého tohto fenoménu využijeme spojenie „**Súčasný pohanstvo**“, pretože sa vo vedeckých kruhoch používa najčastejšie.

Mnohopočetné skupiny súčasných pohanov (predovšetkým rekonštrukcionistických) nachádzame prevažne v Európe. Eklektickí pohanovia sa vo väčšej miere vyskytujú hlavne v Amerike, nie je to však pravidlom. Ľudia a spoločenstvá označujúce samých seba ako pohanov nachádzame po celej planéte, nielen v Európe a Amerike. Ich inšpiračné zdroje môžu rovnako pochádzať z rôznych kútov sveta, ako napríklad Afrika (vplyv rôznych afrických rituálov môžeme identifikovať práve vo Wicce t.j. modernom čarodejníctve). Pre jej prívržencov je dôležitá tradícia ako taká, vo veľkej miere previazaná s matkou prírodou, ktorá je pre nich kľúčová, často krát až prioritná.¹⁰

Označenia ako pohan, pohanstvo, vznikli v ranostredovekej Európe a predstavovali hanlivé označenie nekresťanských, „neveriacich“ príslušníkov etnických kultúr, ktorí mali vlastnú vieru a tradičný spôsob života, odlišný od expanzívneho kresťanstva.¹¹ Preto je tento pojem zaužívaný v súvislosti s predkresťanskými tradíciami Európy. Niekedy sú ním označované aj mimoeurópske kultúry a ich náboženské tradície, kontrastné s kresťanstvom. V rámci príspevku sa zameriavame hlavne na Európu a preto hovoríme o európskej pohanskej minulosti ako o hlavnom inšpiračnom zdroji súčasných európskych pohanských komunít (vrátane Wiccy, hoci, ako už bolo vyššie spomenuté, svoju spiritualitu čerpajú z rôznych zdrojov, aj mimoeurópskych).

Súčasný európsky pohanstvo

Fenomén súčasného európskeho pohanstva označuje súčasné tendencie, ktoré sa snažia o revitalizáciu a obnovu minulých, čiastočne, alebo úplne zaniknutých tradícií, náboženských a kultúrnych praktík pôvodných, predkresťanských európskych etník.¹² Za známejšie môžeme považovať rodnú vieru (u nás slovanstvo), druidizmus, alebo Wiccu (novodobé čarodejníctvo). Prostredníctvom ich komparácie poukazujeme na dôsledky globálnych, celospoločenských impulzov, ktoré majú vplyv na kultúrnu identitu jednotlivca a skupín. V nasledovnej komparácii si všimame znaky hlavných prúdov súčasného európskeho pohanstva (rekonštrukcionizmu a eklekticizmu), ich reakcie na sociokultúrnu realitu. Na jednej strane sú individualizované, eklektické formy pohanstva (napríklad Wicca) a na strane druhej, sú rekonštrukcionistické formy pohanstva (rodné viery, etnické pohanské smery).

1. Súčasný rekonštrukcionistický pohanstvo:

⁹ SCHATTEVOET, Y.: *Can You Feel Alive Today? Omnia's Stenny as a Case Study on Contemporary Paganism*, 2012, s. 131-184.

¹⁰ Web (1)

¹¹ STRMISKA, M.: *Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives*, 2005, s. 6.

¹² ŠTAMPACH, I.: *Odklon od monoteizmu jako náboženský i kulturní fenomén, Současný novopohanství*. 2002. s. 13.

- Etnické pohanstvo
- Snahy o presnú a vernú rekonštrukciu (autenticnosť)
- Lokálnosť a kolektivismus
- Dominancia etnicity, nacionalizmu
- Prítomnosť extrémneho nacionalizmu
- Zaoberajú sa prírodou v lokálnom („*krvnom*“) kontexte
- Prioritne ich zaujíma kultúrne dedičstvo, jeho ochrana a revitalizácia (mytológia, remeslá, hudba a.i.)
- Inklinujú k pravicovej politike a ku konzervatizmu
- Idealizácia
- Vzдор a protest voči westernizácii, unifikácii, globalizácii, kapitalizmu a kresťanstvu
- Typický pre postsocialistické krajiny, strednú a východnú Európu (Srbsko, Poľsko, Ukrajina)

2. Eklektické súčasné „pohanstvo“:

- Zelené náboženstvo
- Eklekticismus- tradícia „len“ ako zdroj duchovnej inšpirácie
- Globálnosť a individualizácia
- Dominancia potreby slobody, otvorenosti a prirodzenosti
- Prítomnosť hedonizmu a kontroverzných prejavov individualizmu
- Zaoberajú sa prírodou v globálnom kontexte
- Prioritne ich zaujíma environmentálny aktivizmus, eko-mágia, vegánstvo, feminizmus a.i.
- Inklinujú k ľavicovej politike a k liberálnosti
- Idealizácia
- Vzдор a protest voči zlým environmentálnym zásahom, korporáciám, konzumizmu, masovej kultúre, kapitalizmu, plutokracii a kresťanstvu
- Typický pre Ameriku, Francúzsko, Veľkú Britániu

Ako je zrejmé z predloženého príkladu, oba z hlavných prúdov súčasného pohanstva, vykazujú diverzné tendencie, hoci ide o obdobný fenomén. V oboch prípadoch záujmy ľudí radiaciach sa do skupiny novodobého pohanstva vychádzajú z ich súčasných potrieb. To, čo majú rozdielne, je ich prístup a vzťah k vlastnej tradícii. Rekonštrukcionisti majú snahu čo najvernejšie rekonštruovať minulé tradície, zvyky, mytológiu a.i., pretože je pre nich dôležitý pocit autenticity a pravosti znovuobjavenej kultúry ich predkov. Ich prioritami sú vlasť, predkovia, kultúrna história a kultúrne dedičstvo. Majú vysoké nacionálne cítenie a rozvinutú kolektívnu identitu.¹³

Súčasní európski eklektickí pohanovia nie sú až tak autentickí, ani nacionálni. Sústreďujú sa skôr na Európsku pohanskú minulosť (nie je výnimkou ani lokálna a etnická orientácia s interkultúrnymi presahmi), ktorá je pre nich dôležitým inšpiračným zdrojom. Často krát považujú za dôležitú matku Zem (prírodu), na rozdiel od rekonštrukcionistov, ktorí sa zameriavajú skôr na svoju krajinu (vlasť). Pre eklektikov je individualita spolu so slobodou jedna

¹³ STRMISKA, M.: *Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives*, 2005, s. 21.

z najdôležitejších vecí.¹⁴ Nakoľko sa jedná v podstate o nový fenomén, vzniká a kreje sa na základe potrieb súčasných ľudí a na základe okolitej sociokultúrnej situácie. Súčasný stav kultúry podmienil vznik tohto fenoménu, a preto by mohli aj z hľadiska kulturológie byť podnetom pre veľmi aktuálny výskum.

Na vybranom príklade môžeme pozorovať odstredivé a dostredivé tendencie kultúrneho systému, ktorý je konfrontovaný s vlastnou kultúrou a kultúrnou pluralitou a globalizáciou. V štátoch, v ktorých je dominantné rekonštrukcionistické pohanstvo, vidíme dostredivé sily kultúrneho systému, ktoré sa snažia upevňovať jadro vlastnej kultúry. Štáty, v ktorých je tento prúd dominantný, sú nacionálnejšie zamerané, môžu byť náchylnejšie k extrémnym nacionálnym prejavom.¹⁵ V druhom prípade môžeme vidieť silu odstredivých tendencií, ktoré znamenajú väčšiu otvorenosť iným kultúram a sústreďujú sa na inokultúrne hodnoty, tradície a vplyvy. V tomto prípade môžeme sledovať transkultúrnosť a hybridizačné tendencie. V každej zo spomenutých krajín (aj nespomenutých) sa môžu vyskytovať viaceré formy a prúdy súčasných pohanských hnutí, ale dominantným prúdom je stále jeden.

Fenomén súčasného európskeho pohanstva je novodobý, súčasný úkaz, ktorý je odpoveďou spoločnosti, jednotlivých komunit a jedinca nielen na prítomné procesy v spoločnosti, ale predovšetkým je odpoveďou na krízu spoločnosti a kultúry, ktorej čelíme. Ľudia inklinujúci k týmto hnutiam sa môžu angažovať v environmentálnej sfére, environmentálnom aktivizme a ochranárstve. Sú často krát nacionálni a vlasteneckí, alebo individualizovaní a hedonistickí. Napriec rôznymi formami a prúdmi badáme prítomnosť antisystémovosti, vzbury, či dokonca anarchizmus. K ich popularite nemálo prispievajú aj diktát in a out, masovokomunikačné médiá spolu s prítomnosťou hyperreality. A v neposlednom rade spomínaná globalizácia a multikultúrnosť s etnopolitikou.

Práve z toho dôvodu si myslíme, že ďalšie skúmanie súčasných európskych pohanských hnutí, individuálnych spiritualít, ako aj iných subkultúr a kontrakultúr je aktuálne a potrebné. Domnievame sa, že s rozmachom nových náboženských hnutí je previazaný aj problém vzniku hnutí radikálnejšieho, často až sektárskeho charakteru, čo by mohlo byť vhodným podnetom pre ďalší kulturológický výskum.

V tejto súvislosti považujeme za vhodný predmet výskumu aj New Age (neognóza), ktorá je charakteristická eklekticizmom, individualizáciou a globálnym rozmerom. Adekvátne by bolo zamerať výskum na kauzálnosť vzťahov a mechanizmus procesov a javov s dôrazom na hybridizáciu. Verím, že práve odbor kulturológia by svojím axiologickým a interdisciplinárnym prístupom mohla priniesť mnohé užitočné výsledky pri výskume spirituálnej a náboženskej alternatívnej scény, ktorej súčasťou je aj spomínaná New Age.

Za aktuálne a adekvátne považujeme aj výskum alternatívnych životných štýlov, ktoré sú veľmi populárne a ktoré sa snažia, tak ako aj súčasné európske pohanstvo, odpovedať na aktuálne potreby ľudí. Skúmanie alternatívnych individuálnych spiritualít, subkultúr a kontrakultúr by mohlo pomôcť nielen v eliminácii predsudkov a stereotypov, ale aj v ďalšom badaní v oblasti kultúrneho vývoja, stavu konkrétnej lokálnej kultúry, lokálnej komunity, či odhaľovaní celospoločenských impulzov a vnútorných vzťahov.

¹⁴ STRMISKA, M.: *Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives*, 2005, s. 20.

¹⁵ IVAKHIV, A.: *Nature and Ethnicity In East European Paganism: An Environmental Ethic of the Religious Right?*, 2002, s. 194-225.

Záver

Dôležitou súčasťou kultúrneho systému sú subkultúry aj kontrakultúry definované na základe alternatívnej spirituality. Sú odpoveďou na celospoločenské, globálne a lokálne zmeny. Tie ich determinujú a vytvárajú, na základe čoho možno konštatovať, že sú výtvorom súčasnej spoločnosti, sú zrkadlom stavu kultúrnych systémov, kríz, ktorým jednotlivci a spoločnosť čelia. Z toho dôvodu sa domnievame, že je dôležité intenzívnejšie skúmať alternatívnu kultúru prostredníctvom kulturologického, interdisciplinárneho prístupu. Vďaka tomu budeme schopní analyzovať stav kultúrneho systému, názory a správanie spoločnosti a jednotlivcov. Zistíme, s čím konkrétne skupiny a jednotlivci nesúhlasia, proti čomu vystupujú a o akú zmenu sa usilujú. Dávajú nám jasnú výpoveď o problémoch v spoločnosti, o krízach, ktorým čelíme. Ich skúmanie je dôležité aj z hľadiska predchádzania extrémizmu, ktorý môže mať fatálne následky pre kultúru a jednotlivca. Čím je človek nespokojnejší, tým viac sa snaží nájsť nejaké východisko. Čím je spoločnosť nespokojnejšia, tým viac dochádza k extrémistickým prejavom, anarchizmu, vzostupu siekt a.i. Aby sme boli schopní rozumieť týmto procesom, prípadne predchádzať týmto nežiaducim dôsledkom nespokojnosti a kríz, je nutné neustále reflektovanie súčasného stavu kultúry, spoločnosti a sledovanie globálnych, celospoločenských, ale aj lokálnych impulzov a zmien.

Literatúra a zdroje

- CROWLEY, V.: *Wicca as Nature Religion in Pearson et al (eds.), Nature Religion Today*. [online]. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998, p.170-179. [online]. [cit. 2018-11-10]. Dostupné na: https://www.academia.edu/9924124/Wicca_as_Nature_Religion_in_Pearson_et_al_eds_Nature_Religion_Today
- GAŽOVÁ, V.: *Úvod do kulturológie*. Acta culturologica, zväzok 17. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2009. 107s., 107s. ISB 80-7121-315-4.
- HARVEY, G.: *Contemporary Paganism: Religions of the Earth from Druids and Witches to Heathens and Ecofeminists*. 2.vyd. New York: NYU Press, 2011. 259.p. ISBN 978-0814790618.
- JAKUBOVSKÁ, K.: *Od multikultúrnosti a internacionalizácie k revitalizácii tradícií*. Boskovice: František Šalé – nakladateľství Albert. 2017. 156s. ISBN 978-80-7326-275-4.
- POVEDÁK, I. - HUBBENS, A.: Competitive Pasts. Ethno-paganism as a Placebo-effect for Identity Reconstruction Processes in Hungary and Romania. In *Religiski-filozofiski raksti*. ISSN 1407-1908, 2014, roč.17, č.1, p.133-153.
- SCHATTEVOET, Y.: Can You Feel Alive Today? Omnia's Stenny as a Case Study on Contemporary Paganism. In *Walking the Old Ways: Studies in Contemporary European Paganism*. Katowice: Sacrum Publishing House and Authors, 2012, 131-184p. ISBN 978-83-933048-2-0.
- STRMISKA, M.: Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives. In *Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc. 130 Cremona Drive, 2005. ISBN 1-85109-613-2, p.1-55.
- ŠTAMPACH, I.: Odklon od monoteizmu jako náboženský i kulturní fenomén: SOUČASNÉ NOVOPOHANSTVÍ. In *Dingir*. ISSN 1212-1371, 2002, roč.5, č.1, s.13-16.

ŠVAJDOVÁ, A.: *(Novo)pohanstvo a jeho miesto v súčasnom svete*: diplomová práca. Nitra:
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2019, 93 s.
Web (1) [online]. [cit. 2020-09-20]. Dostupné na:
<http://www.paganfederation.org/what-is-paganism/>

The Current European Paganism as One of the Forms of Alternative Spirituality

Cultural studies is a science which looks at culture in a complex manner, at the level of generic culture, socio-cultural systems and personal culture. All three levels are confronted with the current socio-cultural multicultural reality and are influenced by the post-modernist times and the tendencies of globalization. The cultural system, being the groundwork of any given culture, is dynamic and prone to outside and inside influences and changes. This is the reason why it deserves scientific attention. It is one of the factors determining the overall behavior of the society and the persons living therein. An important part of it are subcultures, countercultures and alternative forms of spiritualities and religiosity, which are a response to societal changes, crises, impulses and are a direct consequence of the current state of the cultural system. The aim of the article is to point out the need for cultural research in the field of alternative spirituality, as well as in subcultures and countercultures, using the example of contemporary European pagan movements, as contemporary pagan movements are not always spiritually oriented but often the preferred lifestyle in the form of subcultures or countercultures.

Mgr. Adriana Švajdová
Katedra kulturológie
FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 01 Nitra
adriana.svajdova @ukf.sk